

Slavná lázeňská města Evropy jako světové dědictví

Karel Kuča, Věra Kučová, Jindřich Horáček

V červenci 2021 bylo na Seznam světového dědictví UNESCO zapsáno jako nová světová památka 11 lázeňských měst v sedmi evropských státech s názvem Slavná lázeňská města Evropy (Great Spa Towns of Europe). V České republice jsou to Františkovy Lázně, Karlovy Vary a Mariánské Lázně, v Rakousku Baden (Baden bei Wien), v Německu Bad Ems, Bad Kissingen a Baden-Baden, v Belgii Spa, v Itálii Montecatini Terme, ve Francii Vichy a ve Velké Británii Bath. Těžiště všech těchto měst tvoří

lázeňská centra a čtvrtě, jež se vyvíjely okolo minerálních pramenů. Jejich nedílnou součástí je množství parkových ploch a zejména přilehlá, esteticky upravená lázeňská krajina, jejíž využívání bylo a je součástí léčebné kúry. V Karlových Varech a Mariánských Lázních je nové světové dědictví také součástí chráněné krajinné oblasti Slavkovský les, jejíž ochranný režim bude využíván pro funkci tzv. nárazníkové zóny, a i proto je důležité představit české části nové světové památky i v tomto časopise.

Mariánské Lázně, Kolonáda Maxima Gorkého. Foto Karel Kuča 2017

Jak to začalo a jak probíhal výběr?

V České republice, bohaté na léčivé prameny a množství uceleně dochovaných historických lázeňských celků, se záměry získat pro některé lázeňské město status světového dědictví datují do doby kolem roku 2000, kdy se v oboru památkové péče připravoval nový indikativní seznam pro další nominace k zápisu na Seznam světového dědictví UNESCO. Pečlivou analýzou tematických rezerv se tehdy ukázalo, že téma lázeňství dosud není na seznamu světového dědictví explicitně zastoupeno – a proto má velkou šanci na úspěch. Uvažovalo se tehdy o Františkových Lázních jako vzorovém empírovém lázeňském městě nebo o Luhačovicích jako o pozoruhodném komplexu novodobé české architektury od Jurkovičova svébytného stylu přes secesi a tradicionalismus po funkcionalismus. Na indikativní seznam byly nakonec vybrány právě Luhačovice, a to proto, že se architektonicky odlišují od ostatních evropských lázeňských měst s – do značné míry internacionální – architekturou. Expertní posouzení výjimečné světové hodnoty Luhačovic dopadlo v zásadě příznivě, bylo však požadováno vypracování komplexnější srovnávací studie. V téže době se již také ukázalo, že o „lázeňskou nominaci“ usilují německý Baden-Baden a zejména belgické Spa, jejichž jméno se stalo symbolem fenoménu lázeňství obecně. To vše posunulo úvahy o nominaci zpět ke „klasickým“ lázeňským městům.

V roce 2005 vznikl v České republice navíc záměr nominace trojice měst Karlovarského kraje, dlouhodobě známých pod souhrnným názvem Západočeský lázeňský trojúhelník. Záměr byl stvrzen v následujícím roce *Koncepcí památkové péče Karlovarského kraje* a v roce 2007 zápisem na indikativní seznam České republiky. Následující roky byly věnovány seznamování se s ostatními evropskými lázeňskými městy v rámci prací na detailní srovnávací studii (Lubomír Zeman), jejíž význam posílil v létě 2008 právě výrok Výboru pro světové dědictví o odložení posuzování Luhačovic. V roce 2009 se v Karlových Varech uskutečnilo první setkání expertů na lázeňskou problematiku.

V roce 2010 se z iniciativy Baden-Badenu konala mezinárodní konference na téma internacionality lázeňských měst (European Health Resorts and Fashionable Spas

Františkovy Lázně, dřevěný pavilon Luisina pramene. Foto Věra Kučová 2019

Františkovy Lázně, Dvorana Glauberových pramenů v Sadech Bedřicha Smetany. Foto Karel Kuča 2015

of the 19th Century), na níž se setkali zástupci významných evropských lázeňských měst a četní experti na téma specifické lázeňské architektury a historie. Postupně se stávalo zřejmým, že vzájemná „konkurence“ států, resp. lázeňských měst, při snaze o zápis na seznam světového dědictví nemůže vést k cíli a že jedinou šancí je společná mezinárodní sériová nominace odpovědně vybrané skupiny měst. Tematicky se od počátku počítalo pouze s léčebnými lázněmi s minerálními (převážně termálními) prameny, nikoli s lázněmi klimatickými (horskými) či

přímořskými, aby bylo téma v definici hodnot a společné charakteristice co nejkompaktnější.

Koordinální roli právě na konferenci v Baden-Badenu přislíbila Česká republika a zejména statutární město Karlovy Vary (jehož zástupci byli účastníky), které aktivně zahájilo kroky ke spolupráci. V roce 2011 se v Karlových Varech uskutečnila společná jednání lázeňské skupiny a byla ustavena řídicí skupina na komunální úrovni. Města vytipovaná zmíněnou srovnávací studií delegovala experty, kteří

Karlovy Vary, střed lázeňské části města s dominantami kostela sv. Maří Magdalény a Zámecké věže. Pohled od Lützowovy vily. Foto Karel Kuča 2009

Karlovy Vary, kaplička Ecce homo, Aranyho lavička a Chopinova chata v sedle mezi Výšinou přátelství a Jižním vrchem. Foto Karel Kuča 2017

zahájili společné konzultace k pojetí celé nominace. (Bylo to mj. možné i proto, že komunální volby v Karlových Varech v roce 2010 vyhrál subjekt, který – na rozdíl od předchozího vedení města – nominaci na seznam světového dědictví jednoznačně podporoval.)

V následujících letech se střídavě v jednotlivých lázeňských městech konala řada jednání jak mezinárodní expertní skupiny, tak představitelů samospráv jednotlivých měst (která založila

společný právní subjekt s názvem The Great Spas of Europe, což od té doby bylo i názvem „budoucí světové památky“). V roce 2013 byl základní názor na pojetí nominace natolik konkrétní, že Česká republika oficiálně, tedy korespondencí Ministerstva kultury, přizvala ke spolupráci státy, na jejichž území leží nejvýznamnější lázeňská města, a to jak s dotazem, zda s tím souhlasí, tak i výzvou k možnému doplnění. Zatímco v prvních letech šlo především o aktivity „zdola“, tedy jednotlivých měst, vlastní

proces nominace poté již koordinovala mezinárodní řídicí skupina složená ze zástupců jednotlivých států jakožto smluvních stran Úmluvy o světovém dědictví. Velmi významná byla přitom stále aktivní účast vedení měst, která vše nadále financovala. Výběr významných lázeňských měst se předtím stabilizoval na čísle 16, ale brzy bylo zřejmé, že ne všechna naplňují všechny charakteristiky, o něž se nominace měla opírat, a zavládla pragmatická obava, že tak vysoký počet není reálný na seznam prosadit.

Definitivní výběr měst byl odborně i společensky nejobtížnější částí celého procesu. Česká republika například kladla důraz na urbanistickou a architektonickou integritu a autenticitu (tedy památkovou hodnotu měst), zatímco německá strana od počátku preferovala mezinárodní věhlas, reference na slavné klienty lázní a obecně na další kulturní a společenské aspekty. Zástupci z Velké Británie se zasloužili o prosazení pojmu lázeňské léčebné krajiny jako plnohodnotné, resp. nepominutelné součásti lázeňského dědictví. Při vzájemném porovnávání a hodnocení se braly v úvahu aspekty všech tří pohledů a absence či nepřesvědčivost i jediného z nich nakonec vedla k vyřazení. To v roce 2016 postihlo naše Luhačovice, rakouský Bad Ischl a německá města Wiesbaden, Bad Homburg a Bad Pyrmont.

Výsledná, velmi obsáhlá nominační dokumentace série tvořené 11 městy byla Centru světového dědictví předložena v lednu 2019 a v září a říjnu téhož roku se uskutečnila hodnotitelská mise, která byla s ohledem na počet a velkou vzdálenost měst série logisticky velmi náročnou akcí. O zápisu mělo rozhodnout zasedání Výboru světového dědictví v roce 2020, které se však kvůli koronavirové pandemii mohlo uskutečnit až o rok později. Mezinárodní výbor ICOMOS doporučil Výboru světového dědictví památku zapsat pod názvem *The Great Spa Towns of Europe* (nikoli *The Great Spas of Europe*, pod kterým byla nominována) a stanovil řadu podmínek, které musejí být splněny do prosince 2022. Výbor tyto závěry plně respektoval a na svém 44. zasedání v čínském Fu-čou dne 24. 7. 2021 rozhodl o zápisu.

Co je v našich lázeňských městech světovým dědictvím?

Na seznamu světového dědictví jsou velmi početně zastoupena historická města, zejména

z regionu Evropy. Bylo proto od počátku zřejmé, že je nezbytné vysvětlit, čím jsou lázeňská města odlišná, specifická a nezaměnitelná. Zároveň bylo potřebné obhájit, že nelze navrhnout některé město jako „symbol všech“, ale že právě sériová nominace může fenomén evropského lázeňství nejlépe reprezentovat. Nejvýznamnějším výsledkem někdy až úporných diskusí expertů byl consensus o tom, že právě krajinné a krajinářské hodnoty lázeňská města odlišují například od těch, jež byla založena ve středověku na minimálním půdoryse s cílem efektivní obrany reprezentované prstencem hradeb apod.

Všechna tři západočeská lázeňská města jsou památkově chráněna. Františkovy Lázně získaly právní výnos o ochraně urbanistického celku obklopeného velkým parkem formou památkové rezervace v roce 1992. Ve stejném roce se plošné památkové ochrany dočkaly také Karlovy Vary a Mariánské Lázně, ale formou památkové zóny signalizující určitou nižší koncentraci kulturních památek v tomto území (což v té době také jasně reflektovalo přetrvávající deficit uznání hodnoty historizující architektury 19. století, jež právě lázeňská města mimořádně koncentrovaně prezentují).

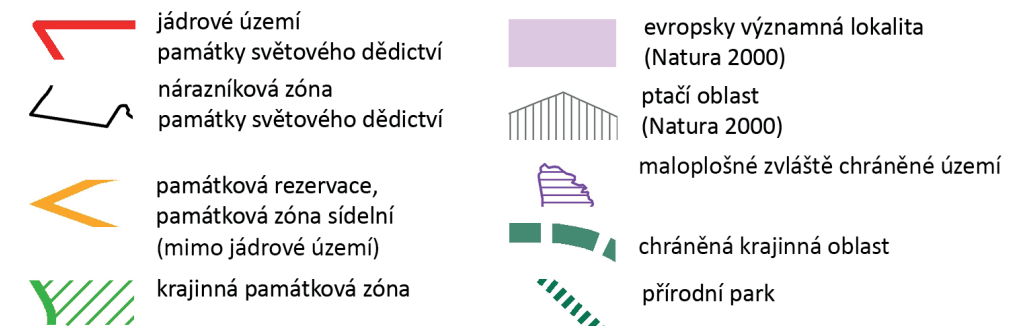
Názor na to, co má území světového dědictví v jednotlivých městech zahrnovat, se vyvíjel postupně. Na počátku se uvažovalo o zahrnutí celých chráněných území v jejich tehdejší rozsahu, popřípadě jen jejich nejceněnějších částí (v Karlových Varech dřívější vedení předpokládalo dokonce pouze několik významných solitérních architektur, což by zcela rozbilo představu prezentace vynikajících urbanistických celků; naštěstí se po změně vedení města otevřela cesta k odborně optimálnímu určení předmětu nominace). V každém z našich tří měst však nadále zůstávala část hodnotné zástavby mimo chráněný rozsah a ochrana se mimoto nevztahovala na přilehlou lázeňskou krajinu (zčásti vyjma Karlových Varů). Po vzájemném potvrzení zástupců států, že bude kladen důraz na krajinný kontext a koncepce vymezení předmětu nominace bude ve všech městech srovnatelná, se ukázalo, že většina států musí přistoupit k rozšíření chráněných území lázeňských měst. Rovněž v České republice bylo z hlediska územního rozsahu ochrany mnohé nedořešeno a na národní úrovni nastala fáze intenzivní práce pro zajištění právní jistoty nominace. Národní památkový

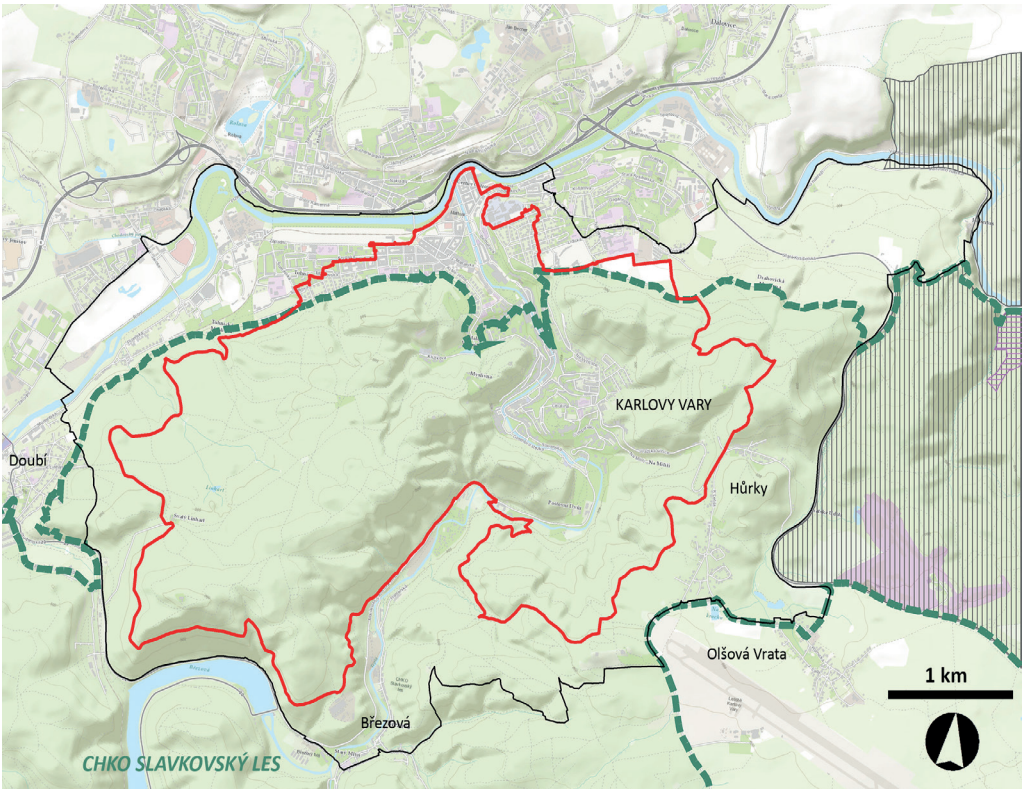

Mariánské Lázně, Společenský dům a Nové lázně při jižním okraji Sadů Václava Skalníka. Foto Karel Kuča 2017

Františkovy Lázně, mapa světové památky. Karel Kuča 2021, data NPÚ, AOPK ČR, mapový podklad World Topo Map

Karlovy Vary, mapa světové památky. Karel Kuča 2021, data NPÚ, AOPK ČR, mapový podklad World Topo Map

ústav zpracoval a vláda v roce 2017 svým nařízením č. 430/2017 Sb. vyhlásila s účinností od 1. 1. 2018 nové památkové rezervace Františkovy Lázně, Karlovy Vary a Mariánské Lázně, a to v rozsahu mnohem větším oproti dosavadním chráněným územím a zahrnujícím i lázeňskou krajinu. Tím de facto vznikla zcela nová kategorie „lázeňských památkových rezervací“.

Ve Františkových Lázních a Karlových Varech se světovým dědictvím stala celá území nových památkových rezervací. Ve Františkových Lázních jde (vedle parků a lesoparků vysázených až v rámci budování nynějších lázní) téměř o celé zastavěné území města vyjma novodobé, zejména sídlištní zástavby Dolních a Horních Loman. V Karlových Varech jde o celou lázeňskou část města v údolí Teplé, která přechází do obchodního centra města. Chráněny jsou rovněž vilové čtvrtě v Tuhnicích (na západě) a na pomezí Karlových Varů a Drahovic (na východě) a také přílehlý rozsáhlý hřbitov. Pouze v Mariánských Lázních bylo pro status světového dědictví vymezeno území poněkud menší, než je památková rezervace, aby odpovídalo poměrem své urbanizované a krajinné části dalším deseti městům nominace (zahrnuje celou lázeňskou část města i přílehlé

památkově hodnotné čtvrtě obytné a „vypuštěna“ byla pouze část severně od města, kde krajina vykazuje nižší míru historických kultivačních zásahů, spojených s promenádními trasami).

V této fázi přípravy se velmi osvědčila partnerská spolupráce se Správou CHKO Slavkovský les, která byla vstřícná jak k rozšíření památkových území, tak i vůlí a příslibem do budoucna, spolupracovat na ochraně tzv. nárazníkové zóny budoucího světového dědictví. Nárazníkové zóny (buffer zone), které jsou pro světové dědictví důrazně doporučovány, jsou vymezeny v dostatečné velikosti a mohou využívat i ochranné režimy podle jiné národní legislativy než památkové, pokud je zárukou, že ochrannou roli mohou podmínky regulace nakládání s územím naplnit (kromě CHKO Slavkovský les též například ochranná pásma léčivých pramenů a podobně).

Největší území z tří českých měst nové světové památky mají Karlovy Vary (1123 ha; ze zahraničních měst má více pouze Bath: 2870 ha), následují Mariánské Lázně (835 ha) a Františkovy Lázně (367 ha). Nárazníková zóna je největší v Mariánských Lázních

(3677 ha, dominuje v rámci celé série), následují Karlovy Vary (1029 ha) a Františkovy Lázně (872 ha). Vymezení přibližují přehledné mapy. Rozhodnutí o zápisu na seznam světového dědictví obsahuje i četná doporučení do nejbližších let, včetně požadavků na drobné úpravy hranic u celkem čtyř měst lázeňské série. Z našich pouze v Karlových Varech musí ještě dojít k rozšíření nárazníkové zóny severně od řeky Ohře, aby zahrnovala pohledově citlivý terénní horizont; je to zároveň území, jež není součástí CHKO:

Kde lze nalézt podrobnější informace?

Jak již bylo uvedeno v nedávném článku představujícím čtenářům tohoto časopisu Krušnohoří, seznam světového dědictví není pouze položkovým výčtem, ale umožňuje uživatelsky přívětivou formou získat napříč světadily informace o mimořádných kulturních a přírodních hodnotách v informačním systému Centra světového dědictví (<http://whc.unesco.org/>). Není proto cílem opakovat zde údaje, které jsou již dostupné i pro nově zapsaná Slavná lázeňská města Evropy (<https://whc.unesco.org/en/list/1613>) či na webu The Great Spa Towns of Europe (<https://www.greatspasofeurope.eu>). Základní informace jsou k dispozici i na webu NPÚ (<https://www.npu.cz/pamatky-unesco>), odkud jsou prostupy do Integrovaného informačního systému památkové péče včetně Památkového katalogu (<https://pamatkovykatalog.cz/>).

Slavná lázeňská města Evropy jako příležitost mezioborové spolupráce

Tak jako v Krušnohoří, také v lázeňských městech dochází k překryvu ochrany z hlediska památkové péče a ochrany přírody. Nejvýraznější je to v případě CHKO Slavkovský les, o které již byla řeč. AOPK ČR záměr získat nové památky světového dědictví podporovala, souhlasila se závazkem sledovat širší okolí lázeňských měst na území CHKO, tedy možnost deklarovat tato území v CHKO jako potřebnou nárazníkovou zónu. Tato CHKO je jedinou u nás, kde předmětem ochrany přírody jsou i minerální prameny a vývěry plynů. Výslovně to stanovuje její výnos z roku 1974 (čl. 1 odst. 2): *Posláním oblasti je ochrana krajiny, jejího*

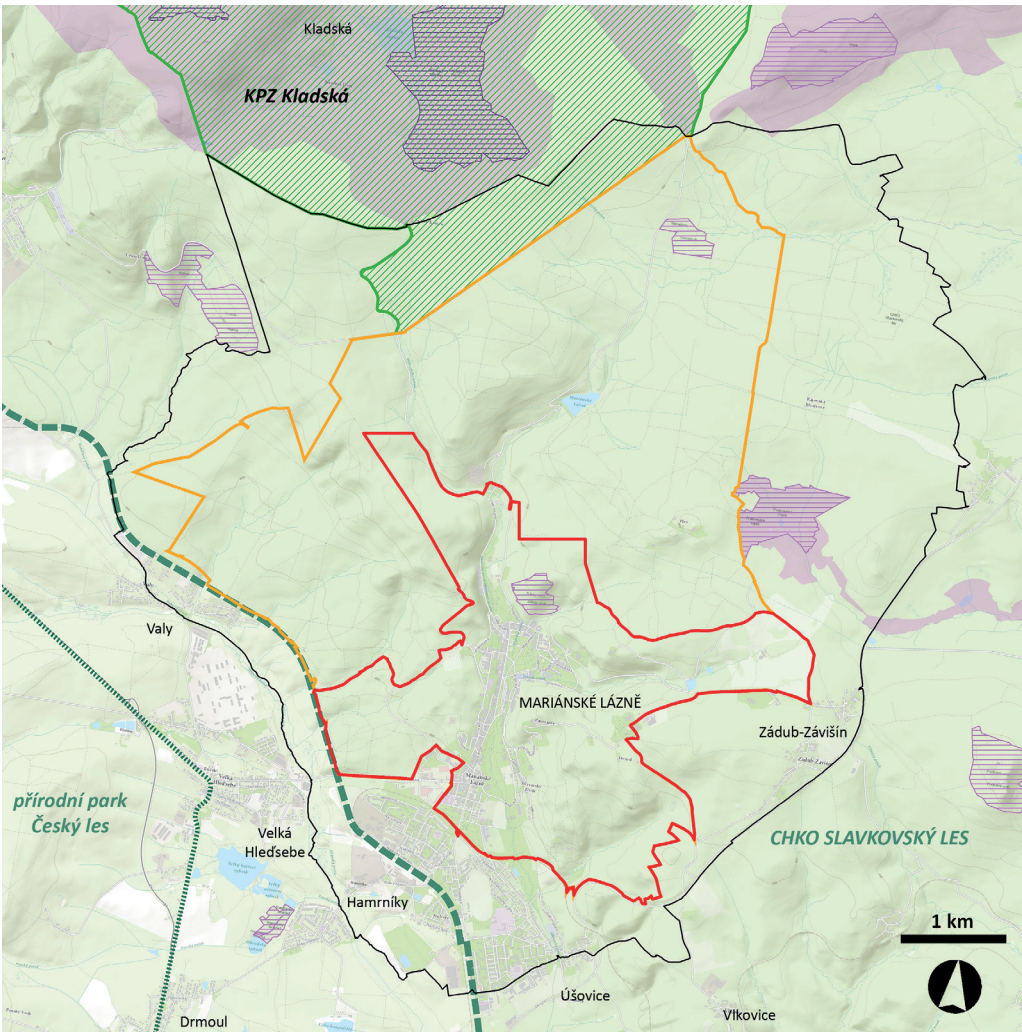
vzhledu a jejích typických znaků, aby tyto hodnoty vytvářely vyvážené prostředí, které by svými přírodními ozdravnými vlivy a příznivými geopsychickými podmínkami všestranně napomáhalo komplexní lázeňské péči, lékařsky usměrněné rekreaci pracujících a účinně zajišťovalo zachování a neporušenost přírodních léčivých zdrojů; k typickým znakům krajiny náleží zejména její povrchové utváření včetně vodních toků a ploch, všechny fenomény minerálních pramenů a přírodních léčivých zdrojů, klima krajiny, vegetační kryt a volně žijící živočišstvo, rozvržení a využití lesního a zemědělského půdního fondu a ve vztahu k ní také rozmístění a urbanistická skladba sídlišť, architektonické stavby a místní zástavby lidového rázu. CHKO Slavkovský les tak již dlouhodobě prioritně zajišťuje i neporušenost terapeutické krajiny a přírodních léčivých zdrojů a je územím, kde se mimořádným způsobem proluly zájmy tří resortů: ochrany přírody a krajiny, zdravotní péče a památkové péče.

V Karlových Varech zahrnuje CHKO Slavkovský les téměř celou lázeňskou část města, menší část vilové čtvrti West End a úplně všechny lázeňské lesoparky. Také celá „lesní“ část nárazníkové zóny leží v CHKO.

V Mariánských Lázních leží v téže CHKO úplně celá světová památka a téměř celá nárazníková zóna (pouze úzký pruh území mezi hlavní železnicí a Kosím potokem zůstává mimo a bude potřebné využívat nástroje územního plánování). Přímou ve světové památce se nachází PR Žižkův vrch na Výšině Bedřicha Viléma, v nárazníkové zóně pak PR Smradloch a Prameniště Teplé a část EVL Prameny Teplé.

Skvělým úspěchem koncepční spolupráce památkové péče a ochrany přírody je i prolnutí nárazníkové zóny Mariánských Lázní jako součásti ochrany světového dědictví těchto lázní s nedávno vyhlášenou KPZ Kladská. Tím jsou zásadně posíleny společné zájmy na ochraně krajinného rázu v jádrové oblasti Slavkovského lesa.

Český inspektorát lázní a zříděl (ČIL) v současnosti připravuje udělení klimatického statutu

Mariánské Lázně, mapa světové památky. Karel Kuča 2021, data NPÚ, AOPK ČR, mapový podklad World Topo Map

Mariánským Lázním, který plošně pokryje jak jejich jádrové území i nárazníkovou zónu, tak právě i KPZ Kladská. To je další příklad jedinečnosti Slavkovského lesa a prolnutí krajinných hodnot a rezortních zájmů.

Nejmenší překryv ochrany nástroji památkové péče a ochrany přírody a krajiny je ve Františkových Lázních, kde pouze v nárazníkové zóně leží přírodní rezervace Amerika a NPP Komorní hůrka.

Do budoucna bude velmi důležitý soulad v názoru na povahu lesních ploch, jež jsou nyní součástí světového dědictví, z nichž mnohé obsahují poněkud zanedbané části kdysi pečlivě formované kulturní krajiny s množstvím vyhlídek, odpočinkových ploch s drobnou architekturou či návštěvníckým vybavením ve formě sedátek, laviček, upraveného okolí minerálních pramenů a podobně. Jak bylo výše vysvětleno, právě kulturní

hodnoty lázeňské krajiny navazující na zastavěné plochy měst jsou tím bonusem, který odlišuje Slavná lázeňská města Evropy od desítek „běžných“ historických měst, a stav lázeňské krajiny bude i předmětem oficiálního monitoringu. Kromě toho bude bezpochyby významným polem pro operativní, ale i systematickou partnerskou spolupráci AOPK ČR a NPÚ, potažmo Ministerstva kultury, Ministerstva životního prostředí a v neposlední řadě i Ministerstva zemědělství jako ústředního orgánu státní správy pro lesní a vodní hospodářství. Nemalý význam má rovněž Český inspektorát lázní a zříděl v rámci resortu Ministerstva zdravotnictví.

Světové uznání evropských lázeňských měst je tak nejen výsledkem mezinárodní spolupráce v oblasti kulturního dědictví, ale do budoucna i velkou výzvou pro koordinaci péče o veřejné zájmy na národní úrovni.